

TEVHÎD-İ TEDRİSÂT SONRASI TRABZON'DA EĞİTİM

Mesut ÇAPA

Giriş

Osmanlı Devletinde 1776'lardan itibaren, askeri okullar açısından başlayan Batıya yöneliş, Tanzimat Döneminde Maarif Nezaretine bağlı iptidai, rüştiye, idadî ve sultanî gibi ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarının açılmasıyla devam etmiştir. Diğer yandan Şer'îye ve Evkâf Nezaretine bağlı medreseler de varlıklarını Cumhuriyet dönemine kadar korumuşlardır. Ayrıca azınlık ve yabancı okullarda da öğretim devam etmekteydi. Osmanlı Devletinin son yıllarında eğitim alanındaki bu bölünmüşlük ve birbirlerine zıt görüşlü insanlar yetiştiren eğitim kurumlarının varlığı tartışılmaya başlanmıştı. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte artık, milli ve çağdaş bir eğitim sisteminin oluşturulması gerekiyordu.

Cumhuriyetin ilânından sonra bu konuda ilk adım, 3 Mart 1924'te Tevhîd-i Tedrisât Kanunu'nun kabulüyle atıldı. Bu kanunla, tüm eğitim ve öğretim kurumları Maarif Vekaletine bağlanıyor, Şer'îye ve Evkâf Vekâleti veya özel vakıflarca idare edilen tüm medrese ve sıbyan mektepleri kapatılıyordu. Aynı gün kabul edilen iki ayrı kanunla da Şer'îye ve Evkâf Vekâleti ile Hilâfet kaldırılmıştı. O sırada mevcutları 16 bini bulan medrese öğrencileri, seviyelerine göre istedikleri okullara girebileceklerdi. Yüksek din uzmanı yetiştirmek için Dârülfünûn'da İlhâhiyat fakültesi ve imam ve hâtip okulları açılacaktı.¹

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünü müteakip, Trabzon'da eğitim alanındaki gelişmeleri Trabzon'da yayınlanan İstikbal gazetesine yansıdığı şekilde vermeye çalışacağız.

Trabzon'da Medreselerin Kapatılması

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihte, Trabzon merkezinde çok fazla medrese ve öğrenci bulunmuyordu.² Medreselerin çoğu Of kazası ile Yomra nahiyesi merkez ve köylerinde toplanmıştı. Trabzon merkezinde mevcut dört medreseden Hatuniye'de 33, İskenderpaşa'da 22, Zeytinlik'te 7 öğrenci bulunmaktaydı. Ortahisar Saracade medresesindeki öğrenci sayısı hakkında herhangi bir kayda

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1999, s. 285-286

² Birinci Dünya Savaşında Rus İşgali dolayısıyla, Trabzon Vilayetinde eğitim-öğretim büyük ölçüde aksamıştı. İşgal öncesi açık olan "sekiz bab" medrese, işgal esnasında tahrib olmuştu. 1921 yılı başlarında sadece Zeytinlik Medresesi açılabilmişti. Ancak, burada düzenli bir öğretimden bahsetmek mümkün değildi. Bkz. *İstikbal*, 7 Mart 1921, 243; 11 Teşrinievvel 1921, 426

rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte, Trabzon merkezinde medreselerdeki öğrenci mevcudunun yuzden az olduğu söylenebilir.

Trabzon Vilayeti kazaları arasında en fazla medrese Of'ta bulunuyordu. Maçka'da ise hiç medrese yoktu. Yomra nahiyesinde mevcut köy medreseleri şunlardı: Kocaba, Dikena-i Bâlâ, Dikena-i Bâlâtaş Camii, Kalafaka, Uzkodil, Uzmesehor, Zimlaha, Kuşe, Arsen-i Zir medreseleri. Bu medreselerde toplam 273 öğrenci mevcuttu.³

Maarif Vekili Vasıf (Çınar) Bey, Kanunun uygulanabilmesi için hemen teşebbüse geçti. Vilayetlere gönderdiği bir genelgede şöyle diyordu:⁴

1. Devletin bütçelerinde ve teşkilatında kadrosu heyet-i ta'limiyesi programları mevcûd ve muayyen olmayan medâris-i ilmiyenin devam-ı tedrisâtına müsbade edilmez. Binâenaleyh bu emrin vürûduyla beraber vilayetinizin merkez kaza ve köylerinde mevcut olan bu gibi medreseler hemen sedd edilecektir.

2. Bu medreselerde mevcut olan talebe o mahallin ibtidâf mekteplerine veyahud i' dâdîlerin kısm-ı ibtidâfilerine behemehâl naklolunacaktır.

3. Bu medreselerin müderrisleri arzu ettikleri takdirde mekteplerimizde ulûm-ı dinîyye muallimliklerine ta'yîn edileceklerdir.

4. Memleketin ibtidâf ders ve terbiyesinin ancak maarif mekteplerinde te'mîn edilmesi son kanunun icâbâtından olmakla eski dârülhilâfe medreselerinin ibtidâf mekteplerimizin sınıflarına tekâbül eden ihzârî kısımları ilga edilmiştir. Buradaki talebe mahallî ibtidâf mekteplerine yahud lise ve i' dâdî kısm-ı ibtidâfilerine behemehâl nakl edilecektir. Bu sınıfların muallimlerinden şerâit-i kanuniyeye haiz olanlar ibtidâf mekteplerinde tavzif edileceklerdir.

5. Eski dârülhilâfe medreselerinin ibtidâf hâric ve dâhil kısımları son kanunun dördüncü maddesine tevfikân imâm hâtip yetiştirilmek üzere Vekaletin idaresi altında ibka edilmişlerdir. Ders programları ve kadroları derdest tebliğdir. İsimleri buldukları mahallin isimlerine izâfetle imam ve hatip mektebidir. Medâris-i ilmiyenin ibtidâf dâhil ve hâric kısımları mevcut lise ve arzu ederlerse bunların talebesi imâm ve hâtip mektebe nakl edebilecektir.

6. Bu emrin tatbiki ve neticesinin sür'at-i iş'ârı.

Trabzon Maarif Müdürü Rıfki Bey, başlangıçta Trabzon merkezinde dört, Yomra nahiyesinde de on medresenin kapatılacağını söylüyordu. Maarif Vekaletinin genelgesi diğer ilçe ve nahiyelere de gönderildi. Of Kaymakamlığı, merkez kaza ile köylerde medreselerin kapatılmakta olduklarını daha ilk günlerde Vilayete bildirmişti.⁵

Tevhid-i Tedrisat Kanununa göre, merkez ve ilçelerde kapatılan medreselerdeki öğrencilerin buldukları yerlerdeki ilkokullara kayıt olmaları gerektiğinden, Maarif

³ "Trabzon'da Ne Kadar Medrese Var?", *İstikbal*, 14 Mart 1924, 1142, "Medreselerin Seddi Muamelesi Mülhakatta Devam Ediyor", *İstikbal*, 18 Mart 1924, 1145

⁴ *İstikbal*, 14 Mart 1924, 1142

⁵ "Medreselerin Seddi Merkezden Başka Mülhakata da Tebliğ Edildi", *İstikbal*, 16 Mart 1924, 1143

Müdürü Rıfki Bey, “Bunların müracaatlarında kayıd ve kabulleriyle malûmat verilmesini merkez ve mülhâkat mekâtib-i ibtidâiyelerine tebliğ eylemiş”ti.⁶

Trabzon merkezindeki müderrisler, Genel Bütçe (Muvazene-i Umumiye)’den maaş alıyorlardı. Maarif Vekaletinin gönderdiği genelgenin birinci maddesine atıfta bulunan Fetvahanedeki Encümen-i İlmiyye, “bütçe dahilinden maaş almakta olduklarına ve tedrisatın usûl-i cedîde üzere yapılmakta bulunduğuna nazaran, devlet bütçesi dahilindeki dârülhilâfeler gibi bunların da tevhdîyle bir imam hatip mektebi olmak üzere ibkâsı temenniyatında “ bulunmuştu. Ancak Maarif idaresi, bu konuda Encümen-i İlmiyyenin görüş bildirme yetkisine sahip olmadığını belirterek, bu öneriyi dikkate almamış ve merkezdeki dört medreseyi kapatmıştı.⁷

Medrese öğrencilerinin diğer okullara yerleştirilmelerinde ciddi güçlükler yaşandığı anlaşılmaktadır. Medrese öğrencilerinin yaşları ileriydi, “yirmi yaşından aşağı talebe ender bulunur”du. İlkokullarda okuyanların 7-12 yaşları arasında olduğu dikkate alındığında, bu güçlük daha da belirginleşiyordu. Maarif Müdürü Rıfki Bey’e göre, “bunları imam ve hatip mekteplerine vermek doğru olacaktır.” Trabzon’da Dârülhilâfe medresesi olmadığı için, bir imam hatip okuluna ihtiyaç vardı. Böyle bir okul açıldığı takdirde, yaşları ilkokula gitmeye müsait olmayan öğrenciler buraya yerleştirilebileceklerdi.⁸

Martın sonlarına doğru merkez ve kazalarda tüm medreseler kapatılmış, “keyfiyet Vilayet ve Maarif Müdüriyeti tarafından Maarif Vekaletine yazılmıştı.” Of’ta köyler de dahil olmak üzere 73 medrese kapatılmıştı. Bu medreselere kayıtlı bine yakın öğrenci vardı. Of Kaymakamlığı, medrese öğrencilerini yerleştirebilmek için yirmi kadar ilkokul (ibtidai mektebi)’a ihtiyaç olduğunu bildiriyordu. Halbuki, Maarif idaresi 1924 yılında yalnız altı ilkokul için Meclis-i Umumi (Vilayet Genel Meclisi)’den tahsisat alabilmiştir. Yeni okulların açılabilmesi için gelecek yıl toplanacak Meclis-i Umumiyi beklemek gerekecekti. Kazalarda İlkokullara müracaatlar görülmekle birlikte, merkezdeki öğrencilerden henüz müracaat eden olmamıştı.⁹

Maarif Vekaleti, bir başka genelgesiyle, kapatılmakta olan medreseler üzerindeki Dârülhilafe levhalarının kaldırılarak, bu ismi ihtiva eden mühür, kağıt ve zarfların hiçbir şekilde kullanılmamasını istedi. Medreseler buldukları yer veya semtin ismiyle anılabileceklerdi.¹⁰

⁶ *İstikbal*, 18 Mart 1924, 1145

⁷ *İstikbal*, 18 Mart 1924, 1145; 19 Mart 1924, 1146; 25 Mart 1924, 1150

⁸ “Trabzon’da Ne Kadar Medrese Var?”, *İstikbal*, 14 Mart 1924, 1142

⁹ “Medreselerin Seddi”, *İstikbal*, 20 Mart 1924, 1147; “Medreseler Kapandı”, *İstikbal*, 25 Mart 1924, 1150

¹⁰ *İstikbal*, 20 Mart 1924, 1147; 27 Mart 1924, 1152. Aynı tarihte Hilafet de kaldırıldığından, bu konuda müftülüklerle bir genelge gönderilmişti. Hilafetin kaldırılması dolayısıyla, artık “hutbelerde mu’tâd duanın Hükümet-i Cumhuriye’ye ve millete yapılması lüzumu, Dahiliye Vekaletinden bilumûm müftülüklerle müsta’cilen tebliğ” edilmişti. Trabzon’da ilk defa, 7 Mart 1924 Cuma günü “camilerde hutbede Halife yerine, millet ve Cumhuriyet’in saadeti için dua

Ticaret Okulu ve Kız Ortaokulunun Açılması

1924 Yılı içinde Trabzon'da bir Ticaret okuluyla, bir Kız ortaokulunun açılışı yapılarak, öğretime başlandı.

Şubat 1924 tarihinde kadrosu belirlenen Ticaret Okulu müdürlüğü'ne, İstanbul Ticaret Yüksek Okulu öğretmenlerinden Hamamizade İhsan Bey atandı.¹¹ Okulun öğretmenler kadrosu, öğrenimlerini Avrupa'da tamamlamış, ticari müesseselerde çalışmış ve ticaret okulu mezunlarından oluşmaktaydı. Bunların hemen hepsi İstanbul'dan tayin olunmuşlardı. Riyaziye (Matematik) öğretmenliğine İstanbul Ticaret Okulu kâtiplerinden İbrahim Bey, Fransızca öğretmenliğine Almanya'da öğrenim görmüş Bahaeddin Bey, Muhasebe öğretmenliğine Yusuf Ziya, İktisadî Coğrafya öğretmenliğine Muhtar Bey, Malûmat-ı Ticariye (Ticaret Bilgisi) öğretmenliğine ise Halit Bey atandı.¹²

Ticaret okulunun resmî açılışı, 18 Nisan 1924 Cuma günü Kemer kaya'daki binasında yapıldı. Açılışa Ticaret Vekaleti adına müsteşar Zühdü Bey, Vali Cemal Bey, Vilâyet erkânı, tüccar ve davetliler katıldı. Törende müsteşar Zühdü Bey, Vali Bey ve Müdür Hamamizade İhsan Bey birer konuşma yaptılar. Zühtü Bey, Trabzon'da Ticaret Okulunun açılmasındaki sebepler üzerinde durarak, Trabzon'un hinterlandından, İran ticaret yolu üzerinde bulunması dolayısıyla uluslararası ticaret üzerine olan etkilerinden söz etmişti. Zühdü Bey, Trabzon'un Karadeniz'deki önemini şu sözleriyle vurgulamıştı: "Trabzon bütün Karadeniz'in en büyük iskelesidir. Trabzon tüccarı en mühim tüccardır. Bize babalarımız, hocalarımız öğretiler, bugün sahil şehirlerinin mürşidi Trabzon'dur. Samsun ve diğer şehirler onun şubeleridir. Karadeniz alemleri denildiği zaman Trabzon'u hatırlarız. Çünkü burası en münevver, en ziyâdar bir mahaldir. Ankara, Trabzon Ticaret Mektebini açtığı zaman bu noktayı nazar-ı dikkate alarak açmıştır."¹³

Ticaret Okulu Uygulama (kısm-ı ameli) ve Başlangıç (kısm-ı ibtidai) olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. İbtidai kısmına, liselerin ikinci devresine geçmiş olanlar, uygulama kısmına da altı sınıflık ibtidai mektebinden mezun olanlar girebiliyordu. Ayrıca, halkı ticari konularda bilgilendirmek amacıyla gece dersleri açılabilecekti.¹⁴

İlk öğretim yılında Ticaret Okuluna kaç öğrenci alındığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Eğitim-öğretim Haziran'ın sonlarında tamamlanmış, o yıl "tedrisât

edilmiş, hutbe cemaat tarafından memnuniyetle dinlenmiştir. Halk, Hilafetin ve Şer'îye Vekaletinin ilgasından, mahâkimin ve tedrisâtın tevhidinden dolayı Meclis'e müteşekkirdir. Matbuat izhâr-ı memnuniyet ediyor"du. Bkz., "Hutbelerde Dua", *İstikbal*, 9 Mart 1924, 1137; 10 Mart 1924, 1138

¹¹ *İstikbal*, 22 Şubat 1924, 1124

¹² *İstikbal*, 16 Mart 1924, 1143; "Ticaret Mektebi Muallimleri", *İstikbal*, 27 Mart 1924, 1152

¹³ "... Müdür Hamamizade İhsan Bey, mektebin teşkilâtına, tutacak olduğu istikamete dair birkaç söz söylemiştir. Herkes defter-i mahsûsa ihtisâsâtını kaydetmiş, Dârüleytam muzikası tarafından ehviye-i lâtime terennüm edilmiş, merasime nihâyet verilmiştir. Programda duâ-gü efendi tarafından dua okunacağı mukarrer olduğu halde, merasime hoca gelmemiş; Trabzon'da ilk defa olarak layık bir resm-i küşâd olmuştur.", *İstikbal*, 20 Nisan 1924, 1171

¹⁴ "Ticaret Mektebi Müdürü İhsan Bey'in İzahatı", *İstikbal*, 16 Mart 1924, 1143

neticesinde imtihan vâki' olmamıştı.” Ticaret Okulu öğretmenleri, tatillerini İstanbul'da geçirmek üzere Temmuzun ilk günlerinde Trabzon'dan ayrılmışlardı.¹⁵

Ticaret Okulunda 1924-1925 öğretim yılı için kayıtlara Ağustos 1924'te başlanmıştı. İlkokul (İbtidâi) mezunlarından yaşları 14-18 arasında olanlar uygulama kısmına (kısm-ı amelî), lise birinci devre (devre-i ûlâ) mezunları ile o seviyede bilgiye sahip olduklarını imtihanla isbat edenlerden yaşları 17-20 arasında olanlar başlangıç kısmına kaydolabileceklerdi. Kayıt için nüfus kağıdı (nüfus tezkeresi), diploma veya tasdikname, aşı ve sağlık raporları ve iki fotoğraf isteniyordu.¹⁶

Trabzon Kız Ortaokulu 1924-1925 yılında 21 öğrenciyle öğretime başlamıştır. Okul henüz açılmadan önce yerel basında muhtelif haberler yayınlanmıştır. Bu haberlerde açılması muhtemel okuldan “kız lisesi”, “dârülmualimât” ve nihayet “Kız Orta Mektebi” şeklinde bahsedilmiştir.¹⁷ Ancak bütün bunlardan kastedilen “Kız Orta Mektebi” idi.

Maarif Vekaleti, Ağustos 1924'te ortaokulun Uzun Sokak'ta Muallimler Cemiyeti binasında açılmasını uygun görerek, ilk etapta kuruluş masrafları için 500 lira gönderdi. Bu paranın yeterli olamayacağını anlaşılmaması üzerine Vekalet, okul sıralarının İstanbul'dan gönderileceğini bildirdi. Okulun Öğretmen kadrosu kısa sürede tamamlanarak, müdürlüğe atanan Arif Bey, Eylülün sonuna doğru İstanbul'dan Trabzon'a geldi.¹⁸

Eylülde başlayan öğrenci kayıtları, Ekim ayında da devam etti. 20 Ekim itibarıyla kayıt yaptıran öğrenci sayısı 19 kişiydi. Bu sayının daha sonra 21'e ulaştığı anlaşılmaktadır.¹⁹ Kız Ortaokulunda Fransızca Öğretmenliği ile müdür muaviniği vekaletine Dârülfünun Tabiiyat mezunlarından Seniha Hanım tayin edildi. Vekaleten Türkçe derslerini Müftü Cudi Efendi, din derslerini de Hatibzade Emin Efendi'nin

¹⁵ “Maarif Haberleri”, *İstikbal*, 5 Temmuz 1924, 1127

¹⁶ “Ticaret Mektebine Kayıt ve Kabul”, *İstikbal*, 26 Ağustos 1924, 1267

¹⁷ *İstikbal*'de yer alan ilk haberde, “Şehrimizde küşâdı mukarrer bulunan Dârülmualimât binası için Zağanos'taki lise kısm-ı ibtidâî şubesi münasib görülmüştür” deniliyordu.”Dârülmualimât Açılıyor”, *İstikbal* 14 Mart 1924, 1142. Daha sonraki bir haberde, “Dün Vali Cemal, Maarif Müdürü Şemseddin Beyler, Trabzon'da açılacak kız lisesi hakkında görüşmüşler” ifadesi yer almaktadır. “Kız Lisesi”, *İstikbal*, 25 Haziran 1924, 1219. Trabzon'da açılması Maarif Vekaletince uygun görülen “kız lisesi” için Uzun Sokak'ta Muallimler Cemiyeti binasının tahsis edilmesi Maarif Müdüriyetince Ankara'ya bildirilmişti. “Maarif Haberleri”, *İstikbal*, 5 Temmuz 1924, 1227; “Trabzon Maarifi Ne Halde?”, *İstikbal*, 23 Temmuz 1924, 1238; “Vilayetimizde Maarif Hareketleri”, *İstikbal*, 13 Ağustos 1924, 1256

¹⁸ “Maarif Haberleri”, *İstikbal*, 24 Ağustos 1924, 1265; “Vilayetimiz Maarifi”, *İstikbal*, 25 Eylül 1924, 1292; *İstikbal*, 1 Teşrinievvel 1924, 1297

¹⁹ “Kız Ortamektebi Açıldı”, *İstikbal*, 5 Teşrinievvel 1924, 1300; *İstikbal*, 20 Teşrinievvel 1924, 1313. Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara 1994, s.641

vermesi teklif edilmişse de, bunlar asaleten atandıkları takdirde görev alabileceklerini bildirmişlerdir.²⁰

Kız Ortaokulunun 15 Ekim 1924 Çarşamba günü yapılan resmî açılışına Vali Sait (Kıymaz) Bey, Maarif Müdürü Şemsettin Bey, daire müdürleri ve eşraftan bazıları katıldı. Okul müdürü Arif Bey, “kızlarımızın iyi birer aile reisi olmaları için muktezî tahsil ve terbiyenin teminine çalışılacağım” söyledi. Konuşmaları müteakib Müftü İbrahim Cudi Efendi'nin duasıyla tören sona erdi.²¹

Maarif Vekaletinin, yatılı ortaokullarının dışında gündüzlü ortaokulların idaresini Maarif Müdürlüklerine bırakması üzerine Ortaokul, Kasım 1924'ten itibaren Trabzon Maarif Müdürlüğüyle yazışmaya başlamıştır.²²

Kız Ortaokulu ilk mezunlarını 1926-1927 öğretim yılında vermiştir. 12 Öğrencinin mezun olduğu okulun birinci sınıfına aynı yıl 30 öğrenci alınmıştır.²³

Trabzon Erkek Öğretmen Okulu (Dârümuallimîn) ve Trabzon Lisesi

1924 Yılında Trabzon'da, kuruluş tarihleri Cumhuriyet öncesine dayanan iki önemli eğitim kurumu vardı; bunlardan biri Dârümuallimin (Erkek Öğretmen Okulu), diğeri Trabzon Lisesiydi. Her iki okulda da, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus işgali dolayısıyla eğitim ve öğretime ara verilmişti.

Dârümuallimin, Trabzon'un Rus işgalinden kurtarılmasından sonra 1918 yılında Zağanos Mahallesiindeki tarihi binada tekrar açılmıştı. 1903'te İnas (Kız) Rüştüyesi olarak yaptırılan bu bina, II. Meşrutiyet'ten sonra Erkek Rüştüyesi olmuş, işgal yıllarında da Ruslar tarafından hastane olarak kullanılmıştı.²⁴

Bu yıllarda, Türk eğitim tarihinde önemli bir yeri olan Mustafa Reşit (Tarakçıoğlu) Bey Dârümualliminin müdürüydü. Mustafa Reşit Bey'in maaşı, 1 Marttan itibaren bin kuruş zamlı dört bine, yardımcısı Sadullah Ali Bey'in maaşı, bin kuruş zamlı üçbinbeşyüz kuruş çıkmıştı. Mustafa Reşit Bey'in maaşına Ağustos'ta tekrar bin kuruşluk zam yapılmıştı.²⁵

1924 Yılında Dârümuallimle ilgili diğer gelişmeler şunlardı: Vali Cemal Bey, 26 Mart 1924 Çarşamba günü, Maarif Müdürü Rıfkı Bey'le birlikte Dârümuallimin'i ziyaret etti.²⁶ Ders yılının tamamlanması münasebetiyle, Dârümuallimin'de Haziran 1924'te yapılan müsamereye Vali Cemal Bey, mebus Rahmi Bey'le birçok davetli katılmıştı. Müdür Mustafa Reşit Bey tarafından okulun tarihçesi hakkında bilgi verildi. Öğrenciler, İstiklâl Harbini konu alan bir oyun sahnelediler. Perde aralarında keman ve

²⁰ “Kız Ortamektebi Muallimlikleri”, *İstikbal*, 7 Teşrinievvel 1924, 1302; “Kız Mektebi Muallimleri”, *İstikbal*, 9 Teşrinievvel 1924, 1304

²¹ *İstikbal*, 16 Teşrinievvel 1924, 1310

²² “Kız Ortamektebi”, *İstikbal*, 4 Teşrinisani 1924, 1326

²³ Yücel, *a.g.e.*, s.640-641

²⁴ Yücel, *a.g.e.*, s.640-641

²⁵ *İstikbal*, 27 Mart 1924, 1152; 13 Ağustos 1924, 1256

²⁶ *İstikbal*, 27 Mart 1924, 1152

fülüt ile Titanik vals, dans oryantal gibi Alafranga parçalar çalındı. Dârümuallimine bağlı Tatbikat Okulu öğrencileri tarafından marşlar söylendi.²⁷ Maarif Vekâletince ibtidâî mekteplerinin adı ilk mektep, Dârümuallimîn ve Dârümuallimât adları Erkek Muallim ve Kız Muallim Mektebi şeklinde değiştirilince, Eylül 1924'ten sonra okul, Trabzon Erkek Muallim Mektebi olarak anıldı.²⁸ 1924 Yılı sonlarında Maarif Vekaleti'nin öğretmen okullarını beş yıla çıkarmasını protesto etmek amacıyla, başta İstanbul olmak üzere öğretmen okullarında yapılan boykota Trabzon Muallim Mektebi öğrencileri de katıldı. 22 Kasım 1924 Cumartesi günü, çektikleri telgrafla İstanbul Muallim Mektebinin öncülük ettiği boykotu desteklediklerini bildirdiler. Bu olayla ilgili yapılan soruşturma sonunda dört öğrenci okuldan uzaklaştırıldı.²⁹ Ağustos 1924'te müdür yardımcısı Sadullah Ali Bey, Balıkesir Dârümualliminin müdürlüğüne tayin olmuştu.³⁰

1924-1925 Öğretim yılında oniki senelik Sultaniler, onbir senelik liseye dönüştürüldü.³¹ Lisenin "kısm-ı ibtidâî"sinin kaldırılması üzerine, bu sınıflara devam eden 300 öğrencinin 1924-1925 öğretim yılında okullara yerleştirilmeleri gerekiyordu. Ancak, bu durum daha önce bildirilmediği için, Özel İdare (İdare-i Hususiye) bütçesinden yeni bir okul açılması imkanı kalmamıştı. Maarif Müdüriyeti, açılacak okullar için Maarif Vekaletinden tahsisat istemişti.³²

Bu öğretim yılında öğretim kadrosunda da önemli değişiklikler yapılmıştı. Müdürlüğe 4500 kuruş maaşla Rasim Bey, Müdür Yardımcılığına 4000 kuruş maaşla Murat Bey, Birinci Muavinliğe 3000 kuruşla İmadeddin Bey, İkinci Muavinliğe de yine 3000 kuruşla Ali Rıza Bey atandılar. Daha önceki müdür yardımcısı İzzeddin Bey, Davutpaşa Lisesi Müdürlüğüne tayin edilmişti.³³

Trabzon Lisesi ve Öğretmen Okulu şehrin en faal okulları durumundaydılar. 9 Şubat 1924 günü akşamı, lise öğrencileri tarafından düzenlenen müsamereye Vali Nazım Bey, Maarif Vekaleti Mıntıka Müfettişi Tevfik, Hamamizade İhsan ve Maarif Müdürü Rıfka Beyler katıldılar.³⁴ Maarif Vekaletinin emri üzerine 30 Mayıs 1924 Cuma günü lise ile Dârümualliminin arasında lisenin bahçesinde "idman müsamesesi" yapıldı. Havanın yağışlı olmasından dolayı halkın katılımı pek az oldu. Lise öğrencileri formalarını giymemişlerdi. Önce İsveç usulü hareketler yapıldı. Öğretmen Okulu öğrencileri, hareketleri esnasında Kazım Karabekir'in "Türk Yılmaz" şarkısını

²⁷ *İstikbal*, 1 Haziran 1924, 1199

²⁸ *İstikbal*, 6 Temmuz 1924, 1228

²⁹ *İstikbal*, 23 Teşrinisani 1924, 1340; 3 Kanunievvel 1924, 1348

³⁰ "Vilayetimizde Maarif Hareketleri", *İstikbal*, 13 Ağustos 1924, 1233

³¹ Yücel, *a.g.e.*, s.517; "Lisenin onbirinci sınıfından şahâdetnâme itâsı için Maarif Vekaletinden emir gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ünvanını hâvi matbu' şahâdetnâmeler mevcut olmadığından, şimdilik birer tasdikname verilecektir.", "Maarif Haberleri", *İstikbal*, 5 Temmuz 1924, 1227

³² *İstikbal*, 13 Ağustos 1924, 1256

³³ "Lise Kadrosu", *İstikbal*, 4 Eylül 1924, 1275

³⁴ *İstikbal*, 10 Şubat 1924, 1120

söylediler. Sırık atlamada liseden Şevket birinciliği kazandı. Daha sonra halat çekildi, çuval yarışı yapıldı.³⁵ 29 Ekim 1924'te Cumhuriyetin ilk yıldönümü kutlamalarına lise, Öğretmen Okulu ve ilkokul öğrencileri katıldılar. Burada öğretmen ve öğrenciler konuşmalar yapıp, şiirler okudular.³⁶

1925-1926 Yılında Trabzon Lisesinden 10 öğrenci mezun oldu. Lisede karma eğitime ancak 1929-1930 yılında başlanmıştı.³⁷

Trabzon'da İlköğretim ve Diğer Eğitim Faaliyetleri

Trabzon'da Cumhuriyetin ilânından sonra ilköğretimde, okul ve öğrenci sayısında sürekli bir artış olmuştur. 1923 Yılında Trabzon merkezinde biri kız, ikisi erkek olmak üzere üç ilkokul açıldı. Eksotha (Hızırbey) Mahallesinde açılan Reşadiye Kız Okulu üç sınıf ve üç öğretmenden oluşuyordu. Boztepe-i Bâlâ (Yukarı Boztepe) Mahallesinde açılan okul üç sınıf ve iki öğretmenliydi. Meydan'da üç sınıf ve üç öğretmenli Orhaniye erkek okulu açıldı. Ayrıca Numune-yi Edeb ve Osman Gazi Okullarına birer öğretmen ilâve edilmişti.³⁸

1924 Yılında Tuzlu Çeşme'de İskender Paşa Kız (İnas) Okulu açıldı. Başöğretmenliğe Ankara Dârülmuallimatı (Kız Öğretmen Okulu) mezunlarından Şefika Münir Hanım, ikinci öğretmenliğe de Fatmiye okulundan naklen Şükriye Hanım tayin olunmuştu. 25 Eylül itibarıyla okula 25 öğrenci kayıt yaptırılmıştır.³⁹

Bu tarihlerde Trabzon ilinde genel ve resmi İlkokullarında toplam 4318 öğrenci mevcuttu. İl dahilindeki 48 (7'si kız, 41'i erkek) İlkokulda, 4013 (623 kız, 3390 erkek) öğrenci öğrenim görüyordu. Darülmuallimine bağlı Tatbikat Okulunda 148 erkek öğrenci vardı. Yatılı İlkokullarla dârüleytamlarda 156 kız öğrenci bulunuyordu.⁴⁰

Trabzon'da 1925 yılında 15 erkek, 2 kız İlkokulu ve bir ana okulu açıldı. Bunlardan üçü devredilen binalarda, biri İl Özel İdaresine ait binada, diğerleri de köylüye ait binalarda faaliyete geçti.⁴¹

Bu tarihte il dahilinde 98 okul ve 5955 öğrenci bulunuyordu.⁴²

Bu yıllarda İlköğretimde öğretmen sıkıntısı yaşanıyor. İstanbul Lisesi Müdürü iken, Haziran 1924'te Trabzon Maarif Müdürlüğü'ne başlayan Şemseddin Bey'in karşılaştığı en önemli mesele bu idi. Eylülde yeni okullar açılması için tahsisat olduğu halde, öğretmen bulunmuyordu. Maarif Müdürüne göre bunun başlıca iki sebebi vardı; bunlardan biri öğretmenlerin askerliği, diğeri de maaşlarının yetersizliğiydi. İlkokul

³⁵ "Cuma Günkü İdman Müsameresi", *İstikbal*, 1 Haziran 1924, 1199

³⁶ "Dünkü Merasim", *İstikbal*, 30 Teşrinievvel 1924, 1322

³⁷ Hüseyin Albayrak, *Tarih İçinde Trabzon Lisesi*, Trabzon 1987, s.197

³⁸ *İstikbal*, 5 Eylül 1923, 1004

³⁹ *İstikbal*, 24 Ağustos 1924, 1265; 25 Eylül 1924, 1292

⁴⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, İstanbul 1926, s.160-166

⁴¹ Mesut Çapa-Veysel Usta, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon 1997, s.14-15

⁴² *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, İstanbul 1926, s. 161-162,683-684

öğretmenlerinin maaşı her yerde bin kuruştan başladığı halde, Trabzon'da 600 kuruş alıyorlardı. Bu yüzden Dârümuallimîn mezunları Trabzon yerine, diğer yerleri tercih ediyorlardı. Buna karşılık Trabzon'da bayan öğretmen (muallime) bulmakta güçlük çekilmiyordu.⁴³

Maarif Müdürlüğünce merkez, kaza ve köylerdeki ilkokulların bir kısmına tayinler yapılmışsa da, ihtiyaç tamamen karşılanamamıştı. Eylülde okullar açılmaya başladığı sıralarda, Vilayet dahilinde en az 25 öğretmene daha ihtiyaç duyuluyordu. Öğretmenlik için müracaat edenlerin büyük kısmı İlkokul (İbtidai) mezunu ve yetersiz olduklarından atanamıyorlardı. Bu açığın, Trabzon Dârümualliminin mezunlarından karşılanması çareleri düşünülüyordu. Bu sırada, Maarif Vekaleti yayınladığı bir genelgeyle geçici ve vekil öğretmenlerin görevlerine son verilmesini istiyordu. Bu uygulama okulların tamamen öğretmensiz kalmasına sebep olacağından, Vilayet Encümeni yerlerine öğretmen tayin edilmedikçe bunların görevlerinde kalmalarını kararlaştırdı.

Köylerde olduğu gibi, bazı kaza merkezlerinde de yetişmiş öğretmen sıkıntısı çekiliyordu ki, bunların başında Maçka geliyordu. İlçe merkezinde ancak beş-on kadar ev olup, nüfusun büyük kısmı “bu küçük merkez etrafında köy tarzında dağılmışlardı”. Öğrenciler merkezdeki okula çok uzaklardan gelmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Yüzelli öğrencisi bulunan bu okul kısmen harap olduğu için, tamiratu için üçyüz lira gönderilmişti.⁴⁴

Öğretmen ihtiyacının karşılanabilmesi için, özellikle vilayet merkezinde “seyyar muallim”ler görevlendirilmekteydi. 1924 yılı Ağustosunda “inâs seyyar” (kız seyyar) öğretmenliğine Macide Hanım, “zükur seyyar” (erkek seyyar) Kuran öğretmenliğine de Hacı Mehmet Efendi getirilmişlerdi.⁴⁵ Maarif Müdürlüğü, Mart 1925'te verdiği bir ilanda, “Trabzon merkez ilk erkek mekteplerinin münhal olan yediyüz guruş maaşlı seyyar terbiye-i bedeniye muallimliğine talib olan ihtiyat zabitlerinin Maarif idaresine müracaatta” bulunmalarını duyurmuştu.⁴⁶

Resmî izin alınmaksızın faaliyette bulunan “husûsi mektepler” (özel okullar), Maarif Müdürlüğünce kapatılıyordu. Yerel basında yer alan bir haberde, “Eksotha Mahallesi'nde Nazire ve Faros Mahallesinde Zehra ve aynı mahallede Zekiye ve Zağnos Mahallesinde Halime Hanımlar tarafından, ruhsatname-i resmi istihşâl etmeksizin husûsi mektep açtıkları Maarif idaresince haber alınarak, polis idaresi maarifetiyle seddedilmiştir.” deniliyordu.⁴⁷

⁴³ “Trabzon Maarifi Ne Halde?”, *İstikbal*, 23 Temmuz 1924, 1238

⁴⁴ *İstikbal*, 23 Temmuz 1924, 1238; “İbtidai Muallimleri”, *İstikbal*, 12 Temmuz 1924, 1233; “Vilayetimizde Maarif Hareketleri”, *İstikbal*, 13 Ağustos 1924, 1256; “Vilayetimiz Maarifi”, *İstikbal*, 25 Eylül 1924, 1292

⁴⁵ “Vilayetimizde Maarif Hareketleri”, *İstikbal*, 13 Ağustos 1924, 1256

⁴⁶ “Maarif Müdüriyetinden”, *İstikbal*, 17 Mart 1925, 1426

⁴⁷ “Kapatılan Mahalle Mektepleri”, *İstikbal*, 16 Teşrinisani 1924, 1335

Vilayet eğitim bütçesinin hazırlanmasında yetkili olan İl Genel Meclisi (Meclis-i Umumî-yi Vilayet), 1924 yılında, “sanayi-i muhtelif tahsili için” dört öğrencinin Avrupa’ya gönderilmesini kararlaştırarak, bütçede tahsisat ayırdı. Bu öğrencilerden 3’ü Viyana’ya, biri de Roma’ya gönderildi.⁴⁸

Türkiye, 22 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilatı Kanunu’na göre birkaç vilayetten oluşan Maarif Eminlikleri Mıntıkalarına ayrıldı. Bu yeni düzenlemeye göre kurulan Trabzon Maarif Mıntıkası, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, Giresun Ordu ve Şebinkarahisar illerinden oluşuyordu. 1931 yılında Maarif Eminliklerinin kapatılmasına kadar Trabzon’da Tevfik, Hilmi ve Rasim Beyler Maarif Eminliği görevinde bulundular.⁴⁹

1926 yılında Trabzon şehir merkezinde bir lise (250 öğrenci), Erkek Muallim Mektebi (200 öğrenci), Kız Ortaokulu (80 öğrenci), dokuz ilkokul (1162 öğrenci), bir anaokulu (168 öğrenci) mevcuttu. Trabzon’a bağlı kaza ve köylerde de 3942 öğrencinin kayıtlı olduğu 70 ilkokul ve 129 kız öğrencinin devam ettiği 4 ilkokul vardı.⁵⁰ Trabzon Vilayetinde 1923 yılında 48 ilkokul bulunurken. 1927 yılında bu sayı 81’e çıkmıştır. Bunlardan 15’i şehirde (öğretmenli) ve 66’sı köylerde bulunuyordu. 1923’te toplam öğrenci sayısı 4317 iken, 1927’de 5688’e çıkmıştır. Bunlardan 2223 (1677’si erkek, 546’sı kız)’ü şehirde, 3465 (3402 erkek, 63 kız)’ı köylerde okuyordu.⁵¹

Cumhuriyet Dönemi Türk eğitim tarihinde bir dönüm noktası olan Tevhîd-i Tedrisât’la birlikte, Trabzon’da eğitim faaliyetlerine hız verilmişti. 1924 yılında, Tevhîd-i Tedrisât’ın uygulanmasına yönelik çalışmaların ardından, ilköğretim ve ortaöğretimde İskenderpaşa kız okulu, Kız Ortaokulu ile Ticaret Okulu gibi yeni okullar açılmıştır. Medrese öğrencilerinin okullara yerleştirilmeleri ve ilköğretimde öğretmen ihtiyacının karşılanması, Maarif Müdürlüğü’nün başta gelen uğraşları arasındaydı. Bu tarihte, eğitim tarihimizde örneğine pek az rastlanan bir uygulama gerçekleştirilmiş, Trabzon İl Genel Meclisi’nin kararıyla 4 öğrenci öğrenim için Avrupa’ya gönderilmiştir. 1925 yılında ise, daha ziyade ilköğretime ağırlık verildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁸ “Encümen-i Vilayetten: Sanayi-i muhtelif tahsil için tahsisâtları İdâre-i Hususîye’ce tevsiye olunarak Avrupa’ya dört talebe gönderileceğinden, evsâf-ı lâzimeyi haiz talebelerin Encümen-i Vilayete müracaat etmeleri ilân olunur.”, Bkz., “Şehrimizden Avrupa’ya Talebe İzâmı”, *İstikbal*, 19 Mayıs 1924, 1189; “Viyana’daki Talebemiz”, *İstikbal*, 30 Teşrinisani 1924, 1345

⁴⁹ Mesut apa, “Maarif Eminlikleri Teşkilâtının Türk Eđitimindeki Yeri”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim II*, Ankara 1999, s. 52-68

⁵⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, 1927-1928, s. 992

⁵¹ *Türkiye Cumhuriyeti Maarifi* 1923-1943, Ankara 1944, s. 34